

В. І. Сорока,

директор

Український інститут експертизи
сортів рослин

Перспективність вирощування ріпаку (*Brassica napus* L.) в Україні

Обговорено питання конкурентності ріпаку на світовому ринку, раціонального використання його для виробництва альтернативних видів палива. Оцінено сортовий потенціал ріпаку, який занесено до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні.

Ключові слова:

ріпак, дослідження, сорти, біодизель, експертиза

Постановка проблеми. Через важкі економічні умови, які склалися в Україні, в багатьох господарствах сівозміни насичені соняшником, що призвело до різкого зниження його врожайності, а також врожайності наступних за ним культур. У цей час єдиною альтернативою соняшнику, що здатна відновити оптимальне співвідношення культур

у сівозміні і не понизити показників господарської діяльності, є хрестоцвіті культури і передусім – ріпак озимий та ярий. Він є одним з найкращих попередників для зернових та інших культур. Завдяки цінним біологічним і хімічним властивостям ріпак використовують не тільки в харчовій промисловості, а й в інших галузях народного господарства. Цим

пояснюється факт, що серед олійних культур, які вирощують у світі, за обсягом виробництва ріпак посідає третє місце і є основною олійною культурою в багатьох країнах світу (рис. 1) [1, 2]. Крім цього, розвиток альтернативних джерел енергії, зокрема біопалива, передбачає розширення площ посівів ріпаку як біоенергетичної культури [3].

Мета досліджень – обговорення питання щодо конкурентності ріпаку на світовому ринку, раціонального використання його для виробництва альтернативних видів палива.

Завдання досліджень – оцінити сортовий потенціал ріпаку, який занесено до Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні.

Матеріали та методи досліджень. Матеріалами досліджень є результати експертизи сортів ріпаку, наукові праці з питань поточних і перспективних ресурсних можливостей виробництва біопалива в Україні та результати досліджень науково-дослідних установ з селекції і насінництва ріпаку. Під час проведення досліджень було застосовано методи кількісного та якісного порівняння, абстрактно-логічний, аналітичний.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з появою нових способів використання ріпакової олії (створення на її основі нового виду дизельного палива) в Україні постає проблема виведення нових сучасних високоврожайних сортів і гібридів вітчизняного походження.

Програмою розвитку ріпаківництва в Україні, запропонованою Міністерством АПК у 2005 р., передбачено значне розширення посівних площ ріпаку до 2010 р. (табл. 1). До її виконання були залучені провідні наукові заклади та науково-виробничі об'єднання.

Проте погода та інші фактори внесли свої корективи в уже у 2010 р. площі під цю культуру зменшилися переважно через неперезимівлю ріпаку озимого.

Культура ріпак викликає велике зацікавлення як у виробників, так і в науковців. Так, селекційні наукові установи працюють над створенням безерукових, високопродуктивних, стійких до біотичних та абіотичних факторів доквілля сортів ріпаку [4]. Ними

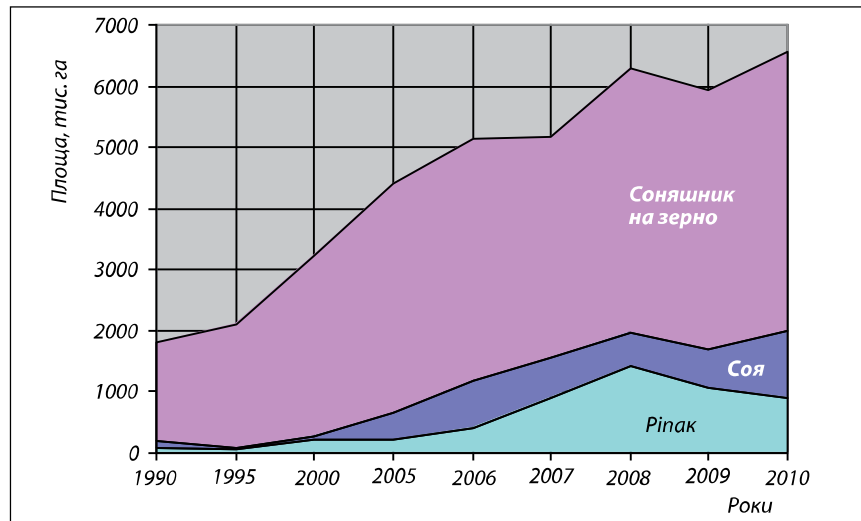

Рис. 1. Питома вага ріпаку серед олійних культур України (1990–2010 рр.)

створено і впроваджено у виробництво цілу низку сортів ріпаку озимого (32) та ярого (27), які за походженням розподілилися таким чином:

- сорти ріпаку озимого: вітчизняних – 19, науково-дослідних установ системи НААН – 9, приватних – 10, іноземної селекції – 13 (6 гібридів);
- сорти ріпаку ярого: вітчизняних – 16, науково-дослідних установ системи НААН – 5, приватних – 11, іноземної селекції – 11 (2 гібриди) [5].

Головними виконавцями програми зі створення сортів і гібридів ріпаку, яка здійснюється під науково-методичним керівництвом Національної академії аграрних наук України, є інститути: олійних культур, Івано-Франківський агропромислового виробництва,

сільського господарства Поділля та землеробства.

Селекцію проводять за кількома найважливішими напрямками:

- підвищення кількісних та якісних показників;
- створення сортів 00, 000, та +0 типу;
- створення високоолеїнових сортів;
- створення промислових гібридів ріпаку озимого;
- селекція на стійкість до біотичних та абіотичних факторів.

Після вивчення новостворених сортів у системі державного сортовипробування, кваліфікаційної оцінки і занесення їх до Реєстру сортів рослин названі установи-оригінатори матимуть право виробляти необхідну кількість оригінального та елітного насіння, реалізація якого буде проводи-

Таблиця

Виробництво ріпаку в Україні (1990–2010 рр.)

Роки	Посівна площа, тис. га	Зібрано урожай з площі, тис. га	Виробництво, тис. т	Урожайність, т/га
1990	89,7	89,6	130,2	1,45
1995	49,1	46,9	39,8	0,85
2000	214,3	156,7	131,8	0,84
2005	207,4	195,2	284,8	1,46
2006	414,2	386,8	605,7	1,57
2007	890,7	799,9	1047,4	1,31
2008	1411,8	1379,6	2872,8	2,08
2009	1059,5	1013,7	1873,3	1,85
2010	907,4	862,5	1469,7	1,70

тися за ліцензійними договорами суб'єктам насінництва області і інших регіонів країни.

На сьогодні площа під вітчизняними сортами ріпаку становить близько 25–30% від загальної площі посівів ріпаку в Україні. Однак з появою нових високопродуктивних сортів і гібридів вітчизняного виробництва планується розширення площі під них до 55–60%. Це пов'язано з тим, що останнім часом велику увагу приділяють проблемі виробництва рідкого палива з рослинних джерел. З посиленням контролю за нормами на токсичність вихлопних газів автомобілів біопаливо з ріпакової олії може стати одним з варіантів вирішення цієї проблеми. Обсяги виробництва біодизеля у світі стрімко зростають. Загалом дизельне паливо, виготовлене з нафти, дешевше, ніж біодизель, проте різниця в ціні змінюється на користь останнього відповідно до «ефекту масштабу», а також внаслідок постійного зростання цін на нафту.

В Україні є всі передумови для розвитку нового напрямку, тобто вирощування ріпаку як біоенер-

гетичної культури. Розроблено й освоєно на виробництві систему насінництва цієї культури, яка передбачає виробництво оригінального та елітного насіння в наукових установах і використання на товарні посіви посівного матеріалу не нижче першої репродукції. Розроблено зональні та регіональні технології вирощування високоякісного насіння ріпаку озимого з урожайністю 3,5–4,0 т/га, ярого – 2,5–3,0 т/га. Визначено диференційовані залежно від умов вирощування дози добрив під ріпак, кращі строки і способи їх застосування, розроблено регламенти застосування протруйників, фунгіцидів, гербіцидів та інсектицидів. Ученими ННЦ «Інститут механізації та електрифікації» рекомендовано систему машин для вирощування і збирання ріпаку [6].

Водночас у науковому забезпеченні ріпаківництва є ряд недоліків. Як показують результати сортовивчення, новостворені сорти ріпаку недостатньо стійкі до вимерзання, посухи, хвороб і шкідників, частина їх поступається кращим зарубіжним сортам за

якістю насіння. Відстає від світового рівня селекція гібридів цієї культури.

Оскільки виробництво ріпаку залишиться економічно ефективним напрямом сільськогосподарського виробництва, то зусилля селекціонерів і науковців мають бути спрямовані на створення сортів і гібридів, які задовольняли б попит, і виробників і переробну галузь.

Висновки.

Ґрунтово-кліматичні умови України сприятливі для нормального росту та розвитку рослин ріпаку і відповідають його біологічним вимогам.

Для успішного подолання недоліків у розвитку ріпаківництва в Україні та забезпечення виробництва принципово новими сортами і гібридами ріпаку необхідно координувати роботу Українського інституту експертизи сортів рослин, науково-дослідних установ та виробників. Такий зв'язок надасть нового імпульсу в розвитку як вітчизняного виробництва продуктів ріпаківництва, так і їх переробки.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк, В. М. Сучасний стан та шляхи оптимізації сировинної бази олійножирового комплексу. / В. М. Гаврилюк. // *Хранение и переработка зерна*. – 2000, № 2. – С. 7–9.
2. Городній, М. Г. Олійні та ефіроолійні культури. / М. Г. Городній. – К.: Урожай, 1970. – 276 с.
3. Перегинець, В. Г. Рапс и сурепица в Канаде. / В. Г. Перегинець, А. Н. Литвинов. // *Масличные культуры*. – 1985. – № 2. – С. 39–40.
4. Науково-технічна програма «Олійні культури» на 2011–2015 рр. / Головна установа Інститут олійних культур, м. Запоріжжя, 2010 р. – 123 с.
5. Терещенко, Н. М. Особливості технології вирощування ріпаку ярого в умовах центрального Лісостепу. // *Вісник аграрної науки*. – 2001. – № 7. – С. 72–74.
6. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2011 рік. – К.: ТОВ «Алефа», 2011. – 300 с.